

1913–1914 RUMLARA KARŞI BOYKOT VE HÜSEYİN KAZIM BEY'İN BİR RİSALESİ

Hasan Taner KERİMOĞLU*

Özet

Bu makalede, Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı vatandaşı Rumlara karşı uygulanan boykot hareketi ele alındı. Osmanlı kamuoyunda Rumlara karşı bir tepkinin oluşması sebepleri üzerinde duruldu. Rumlara karşı uygulanan boykot hareketinin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin “milli iktisat – milli burjuvazi” oluşturma politikasıyla uyumlu olduğu sonucuna varıldı. Ayrıca, boykota karşı çıkan Rum Patrik'ine karşı Hüseyin Kazım Bey tarafından yazılan risalenin transkripsiyonuna da makalede yer verildi.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Rumları, Rumlara Karşı Boykot, İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet Dönemi.*

BOYCOTT AGAINST OTTOMAN GREEKS 1913-1914 AND A TREATISE WRITTEN BY HUSEYİN KAZİM

Abstract

In this article, the causes of the Ottoman public's protest to her Greek citizens after Balkan Wars and the resulting boycott against them were studied. That boycott against Ottoman Greeks was in conformity with ITC's policy of establishing a national economy / creating a national bourgeois was reached as the conclusion. Besides, a letter written by Hüseyin Kazım Bey addressed to the Greek Patriarch is included in the article.

Keywords: *Ottoman Greeks, Boycott Against Ottoman Greeks, Committee of Union and Progress, Second Constitutional Monarchy.*

Giriş

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı toplumunun yalnızca siyasal yaşamında değil, aynı zamanda ekonomik ve düşünsel yaşamında da önemli değişimleri beraberinde getiren bir dönemdir. Bu dönemin en dikkat çekici yönlerinden birisi de Osmanlı insanının, "ekonomi"nin devletlerarası ilişkilerde sahip olduğu önemi kavramış olmasıdır. II. Meşrutiyet döneminde çeşitli tarihlerde, farklı siyasal olaylar sonucu ortaya çıkan iktisadi boykot hareketleri, Osmanlı vatandaşlarının ekonomik konularda bilinçlenmesinde son derece etkili oldu. Osmanlı "vatan"ına yönelik diğer devletlerin müdahaleleri karşısında o güne kadar tepkisiz kalan Osmanlı vatandaşları, II.

* Dr., (tanerk79@yahoo.com).

Meşrutiyet döneminde iktisadi boykot hareketlerini bir tür eylem biçimi olarak kullanarak yaşanan siyasal gelişmeler karşısında tepkilerini gösterdiler. Ayrıca ekonomik boykot hareketleri, siyasal yaşama hâkim olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin uygulamaya çalıştığı milli iktisat politikalarının önemli unsurlarından birisini oluşturdu.

II. Meşrutiyet dönemindeki ilk ekonomik boykot hareketi, Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını ilan eden Avusturya'ya karşı yapıldı¹. Boykot, 8 Ekim 1908 tarihinde başta medrese öğrencileri ve İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri olmak üzere binlerce Türk, Rum, Ermeni'nin Harbiye Nezareti önünde toplanmasıyla başladı. Sonraki günlerde İstanbul ve Selanik'teki liman işçileri ve mavnacıların Avusturya Lloyd firmasına ait gemilerden yük taşımayı reddetmesiyle boykot yaygınlaştı ve daha ciddi boyutlara ulaştı². Avusturya'ya karşı uygulanan boykot, ekonomik olarak zarara uğradığını gören Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında 26 Şubat 1909 tarihinde yapılan anlaşma ile son buldu. Bu anlaşma gereğince Avusturya, ilhak karşılığında Osmanlı Devleti'ne 2,5 milyon altın tazminat ödemeyi kabul etti³. Avusturya mallarına karşı girişilen boykot hareketi, bir takım önemli sonuçlar doğurdu. Avusturya'ya karşı yapılan eylem İttihatçılara, sonraki yıllarda düşmanlarına karşı sık sık kullanacakları bir silah verdi⁴. Bunun yanında, emperyalist bir devlete karşı iktisadi içerikli bir kitle hareketi, gerileme dönemindeki Osmanlı Devleti'nde dikkate değer bir bilinçlenme olayıydı⁵.

II. Meşrutiyet dönemindeki diğer boykot hareketi ise 1909-1911 yıllarında Yunanistan'a karşı yapıldı. Yunanistan'ın Girit adası üzerindeki isteklerinden vazgeçmemesi ve Osmanlı vatandaşı olan Rumları, kendi siyasal amaçlarına yönlendirmek için Osmanlı ülkesinde gizli faaliyetlerde bulunması, Yunanistan'a karşı yapılan boykotun temel gerekçesini oluşturmaktaydı. 1909 yılının Ağustos ayında başlayan boykot hareketi, Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki gerginliğin azalmasına bağlı olarak kısa bir süre sonra sona erdi. Ancak Yunanistan'a karşı yapılan boykot hareketi, Girit sorunu nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine bağlı olarak, 1910 yılının haziran ayında yeniden başladı. Yunanistan'a karşı uygulanan boykotun en şiddetli ve düzenli şekilde yürütüldüğü Osmanlı şehri İzmir'di. Boykot hareketi, İtalya'nın Trablusgarp' a saldırması sonrasında uluslararası alanda meydana gelen değişimlere bağlı olarak 1911 yılının Kasım ayında sona erdi⁶. İtalya'nın

¹ II. Meşrutiyet dönemindeki bu ilk ekonomik boykot hareketi hakkında bilgi için bkz. Mehmet Emin Elmacı, *Bosna-Hersek'in Avusturya Tarafından İlbaki ve Doğurduğu Tepkiler (1908-1912)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1996. Ayrıca bkz. Y. Doğan Çetinkaya, *1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi*, İletişim yay., İstanbul, 2004.

² Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, Yurt yay., Ankara, 1987, s.s.104-105.

³ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge yay., Ankara, 2001, s.135.

⁴ Donald Quataert, *a.g.e.*, s.121.

⁵ Sina Akşin, *a.g.e.*, s.135.

⁶ Yunanistan'a karşı yapılan boykot hareketi hakkında bilgi için bkz. Hasan Taner Kerimoğlu, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum Politikası 1908-1914*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2008, s.s.190-206.

Trablusgarp'ı işgal etmesine tepki olarak Trablusgarp Savaşı boyunca Osmanlı ülkesinde İtalyan mallarına karşı da bir boykot yapıldı.

II. Meşrutiyet döneminde bir diğer iktisadi boykot hareketi, Balkan Savaşları sonrasında gündeme geldi. 1913 ve 1914 yıllarında uygulanan boykot hareketinin öncekilerden farkı, diğer ülkeleri hedef almayarak Osmanlı vatandaşı olan Rumlara karşı yapılmasıydı. Osmanlı aydınları, Balkan Savaşları'nda ülkelerinin askeri alandaki başarısızlığının sebepleri arasında, Türk ve Müslüman unsurun ekonomik yaşamda yeteri kadar rol almamasının etkisi olduğunu düşünmekteydiler. Bu nedenle savaş sonrasında, siyasal yaşama hâkim olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temel politikasında yaşanan değişmelere bağlı olarak, Türk ve Müslüman unsurdan bir "burjuva" sınıfı yaratma politikasına önem verildi. Balkan Savaşları öncesinde ve sonrasında Osmanlı vatandaşı olan bazı Rumların Yunanistan'a doğrudan veya dolaylı olarak yardımında bulunmaları, Osmanlı kamuoyunda Rumlara karşı bir tepki yaratmış ve böyle bir siyasal atmosferde boykot hareketi gündeme gelmiştir. Rumlara karşı düzenlenen boykot hareketi, Osmanlı toplumsal ve ekonomik yaşamında gayrimüslim unsurların sahip olduğu rolü azaltmak isteyen İttihatçıların milli iktisat politikaları ile doğrudan ilişkilidir. Bu bakımdan Rum boykotuna, İttihatçıların Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yaşamında Rum unsurunun sahip olduğu konumu sarsmak amacıyla uyguladıkları bir tür önlem olarak bakılabilir.

Balkan Savaşları'nın Sonuçları

İmparatorluğa çok uluslu niteliğini kazandıran Rumeli'deki toprakların kaybedilmesinin Jön Türklerin ideolojisi üzerindeki etkisi, ağırlık merkezinin Anadolu'ya kayması olmuştur. Türklerin sayıca İmparatorluğun en önemli ögesi haline gelmeleri, milliyetçiliğe daha fazla önem verilmesi zorunluluğunu doğurmuştu⁷. Balkan Savaşları'nın İmparatorluk kamuoyunda büyük şok yaratan neticeleri, Türkçülerin tezlerini çok kuvvetlendirdi. Bu savaşta Osmanlılık idealinin fazla bir anlam taşımadığı görüldü. Bu mücadelede, Osmanlı toprakları içinde yaşayan Bulgarlar, Rumlar, Sırp birer Osmanlı gibi değil de birer Bulgar, Yunan veya Sırp gibi davranmışlardı⁸.

Balkan Savaşları sonrasında gerek Osmanlı kamuoyunda gerekse hükümet çevrelerinde Rum unsuruna yönelik bakış değişmeye başlamıştı. İttihatçıların Rum cemaatiyle ilişkileri soğumakla birlikte düzgün bir şekilde o güne değin sürmüştü. Siyasi rengi ne olursa olsun kabinede bir Rum daima yer alıyordu. Ancak I. Balkan Savaşı sırasında ve sonrasında, iki taraf arasındaki ilişkiler bir daha düzeltilemeyecek kadar bozuldu. Rumların idari ve diplomatik görevlere atanması politikasına da muhtemelen o sıralarda son verildi. 28 Ekim 1912'de, önde gelen Fenerli bir Rum ailesinin

⁷ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Kaynak yay., İstanbul, 1995, s.s.186-187.

⁸ Şükrü Hanioglu, "Türkçülük", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, V, İletişim yay., İstanbul, 1985, s.1398.

mensubu olan Viyana Sefiri Mavroyeni Bey'in yerini, Hüseyin Hilmi Paşa aldı⁹. 1913 Ocak'ından itibaren de hiçbir Ruma kabinede yer verilmedi¹⁰.

Aslında, Osmanlı kamuoyunda Rumlara ve Yunanlılara karşı tepki, Balkan Savaşları öncesinde artmıştı. Osmanlı ülkesinde Balkan Devletleri'ne karşı tüm Osmanlı vatandaşlarının ortak mücadeleye çağırarak amacıyla mitinglerin yapıldığı günlerde İzmir'deki Rum gazetelerinin Osmanlı yönetimine karşı bir tutum içine girdiği gözlemlendi. Rum basınının bu olumsuz tutumunun yanında bir kısım Rumların ve özellikle Trakya'da yaşayan Yunanlıların çalışmaları da tepki çekiyordu. Özellikle Yunan uyruklular, bir yandan Batı Anadolu'dan Yunanistan'a durmadan gönüllü gönderiyor, diğer yandan da Yunan ordusu için yardım topluyorlardı. Ayrıca, Aydın Vilayeti'nin Hristiyan ve Yunanlı bulunan yerlerinden birçok hatta binlerce Osmanlı ve Yunanlı gençlerin firar ederek Yunanistan'a geçtiği ve orada bir takım gönüllü alayları oluşturarak Osmanlı ordusuna karşı savaşa hazırlandığı haberleri de Osmanlı basınında tepki yaratıyordu¹¹.

Osmanlı kamuoyunda Rumlara karşı bir atmosferin oluşmasında, Osmanlı ordusunda görev yapan veya askerlik yükümlülüğü bulunmasına rağmen askerden kaçan Rumların "Osmanlılığa" aykırı davranışlarının da etkisi vardır. Çünkü Balkan Savaşları sırasında Osmanlı ordusunda görev yapan Hristiyan askerlerin, görev yaptıkları orduyla aralarında hiçbir manevi bağ hissetmedikleri ve ordunun yenilgiye uğramasından memnuniyet duydukları savaştan katılan gözlemciler tarafından not edilmişti¹². Ayrıca, Osmanlı ordusunda görev yapan birçok Rum askerinin Balkan Savaşı sırasında düşman saflarına geçtiği görüldüğü gibi¹³, Osmanlı vatandaşı bazı Rumların da savaşta yer almak için gönüllü olarak Yunan ordusuna kaydoldukları anlaşıldı¹⁴. Balkan Savaşı döneminde, Makedonya'daki birlikleri boşaltacak kadar çok işlenen firar suçu, Trablusgarp Savaşı'yla birlikte Aydın Vilayeti'nde de artmış ve özellikle gayrimüslim askerlerin firarı had safhaya varmıştı. Askerlik çağrısına uymayan Aydın Vilayeti'ndeki Rumlar, birliklerinden silahlarıyla birlikte firar ederek çeteler kurdular. Vilayet dâhilindeki Rum köylerine saklanan ve beslenen bu çeteler, Anadolu'ya çıkan adalı eşkıyaya hem kılavuzluk yaptılar hem de yardımcı oldular¹⁵. Vilayetteki Rumların bu davranışları Osmanlı basınının tepkisini çekmekteydi¹⁶.

Osmanlı kamuoyunda Rumlara ve Yunanlılara yönelik tepkiyi arttıran bir diğer neden de gerek Rumlar gerekse Yunanlılar tarafından Makedonya'daki Müslüman

⁹ Feroz Ahmad, "İttihatçıların, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle Olan İlişkileri 1908-1914", *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak yay., İstanbul, 1996, s.s.107-108.

¹⁰ Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greece - Turkish Relations 1918-1974*, Athens, 1992, s.43.

¹¹ Zeki Arıkan, "Balkan Savaşı ve Kamuoyu", *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar)*, III. *Askeri Tarih Semineri*, Genel Kurmay yay., Ankara, 1986, s.s.174-177.

¹² Leon Troçki, *Balkan Savaşları*, Arba yay., İstanbul, 1995, s.232.

¹³ Mahmud Muhtar Paşa, *Balkan Savaşı Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri*, Güncel yay., İstanbul, 2003, s.155.

¹⁴ Zekeriyâ Sertel, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s.42.

¹⁵ Engin Berber, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayeti'nde İç Güvenlik Sorunu", *Bir İzmir Kabusu Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002, s.21.

¹⁶ Şinasi, "Asker Firarileri", *Abenk*, 19 Eylül 1912, no 4921, s.1.

halka yönelik yapılan baskılardı. Çünkü Makedonya'daki bazı şehirlerin işgali sırasında Müslüman halka yönelik şiddet eylemlerinde bulunan Rumlara rastlanmaktaydı¹⁷. Bunun yanında Yunan ordusuna yardım eden ve yağmacılığa girişen Rumlar da bulunmaktaydı¹⁸. Balkan Savaşları sonrasında Yunanistan'ın eline geçen topraklarda kalan Müslüman halka yapılan baskılar, Osmanlı basınında geniş yer alıyor ve kamuoyunun tepkisini çekiyordu¹⁹. Özellikle, Yunanistan'daki Müslümanların yaşadıkları sıkıntıları anlatan haberler, bu bakımdan son derece etkili oluyordu²⁰. Osmanlı basınına göre Yunanistan, Müslümanları göçe zorlayarak onlardan boşalan yerlere Rum göçmenleri yerleştirmeye çalışıyordu²¹. Osmanlı basınında yer alan bu tür haberler, kamuoyunda Yunanistan aleyhinde bir havanın oluşumunda etkili oldu. Hatta Yunanistan'daki Müslümanların can ve namuslarına yönelik tecavüzlerin artması üzerine Aydın Vilayeti'nin çeşitli yerlerinden Müslüman vatandaşlar tarafından Osmanlı Hükümeti'ne bu duruma son verilmesi konusunda girişimlerde bulunması için telgraflar gönderildi²².

Rumlara Karşı Boykot

Balkan Savaşları dönemi, Türk unsurun İmparatorluk içinde giderek tecrit olmasına bir tepki olarak Türk milliyetçiliği bilincinin yaygınlaşmasına tanık oldu. Bu noktada İttihat ve Terakki Cemiyeti, ticari boykotu, yabancı düşmana karşı bir silah olmaktan daha fazla bir şey olarak değerlendirmeye başladı²³. Böyle bir siyasal atmosferde, devlete sadakatinden şüphe edilen unsurlara ve özellikle de Rumlara karşı boykot gündeme geldi. Rumlara karşı boykotun ne zaman ve kimler tarafından başlatıldığı konusunda elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak boykotu, "Babıâli Baskını" ile ülke yönetimini ele geçiren ve siyasal hayata hâkim olan İttihatçıların yönlendirdiği söylenebilir.

1913–1914 yıllarında Rumlara karşı yapılan boykotun nedeni, bazı Rum vatandaşların Yunan Hükümeti'ne yaptıkları bağışlardı. Boykotu yürütenlere göre Balkan Harbi'nde Yunanistan'ın başarısı, kısmen Osmanlı Rumlarının desteğiyle gerçekleşmişti. Hatta Osmanlı donanmasını Marmara'ya hapseden Yunanistan'ın Averof zırhlısı, Averof adında Görüclü bir Osmanlı Rum vatandaşı tarafından Yunan

¹⁷ Aram Andonyan, *Balkan Savaşı*, Aras yay., İstanbul, 2002, s.371.

¹⁸ Aram Andonyan, *a.g.e.*, s.389; "Mukayese-i İşgal", Yeni Asır gazetesinden aktaran *Abenk*, 6 Kanun-ı evvel 1912, no 4987, s.s.2-3.

¹⁹ "Makedonya'da Yunan Mezalimi", *Tasvir-i Efkâr*, 2 Nisan 1914, no 1036, s.4.

²⁰ "Selanik Mektubu", *Tanin*, 3 Nisan 1914, no 1895, s.4; "Selanik Mektubu", *Tanin*, 5 Nisan 1914, no 1897, s.3; "Selanik Mektubu", *Tasvir-i Efkâr*, 25 Eylül 1913, no 881, s.3.

²¹ Bu konuda Yunus Nadi şunları yazmaktaydı: "Selanik ve havalisine Trakya'dan başlayın da ta Kafkasya'ya varıncaya kadar her taraftan celb olunan yüz binlerce çıplak Rum mübacirlerin nasıl iskân olunduğunu, Türk ve Müslümanların hep bu gadr ve şena'atler önünden firar etmekte bulduklarını biz bilmiyor muyuz zannolunuyor?". Yunus Nadi, "Rumili'den Türk ve Müslüman Muhacereti", *Tasvir-i Efkâr*, 29 Mart 1914, no 1032, s.1.

²² *DH.KMS*, 1/43.

²³ Feroz Ahmad, *a.g.m.*, s.110.

Hükümeti'ne hediye edilmişti²⁴. Boykotaj kampanyasına göre, Osmanlı topraklarında ticaret Rumların elindeydi. Alışverişi Rum “vatandaşlar” düzenliyorlardı. Böylece “zavallı, şaşkın ve gafil Müslümanlar” kendi elleriyle Yunanistan’ın topu tüfeğini, zırlısını finanse ediyorlardı²⁵.

Rumlara karşı yapılan boykot hareketi, Yunanlıların Makedonya Türklerine yaptıkları zulme karşı bir tepki olduğu kadar, Rumların ekonomik durumunu sarsarak Türklerle bu alanda gelişmek imkânını verebilecek bir tedbir diye düşünülmekteydi²⁶. Bu nedenle İttihat ve Terakki Cemiyeti, Rumlarla Yunanlıların çoğunlukta bulunduğu bölgelerde örgütleri aracılığıyla “Türk’ün Türk’ten alışverişi” ve “Rum ve Yunan tüccarlarıyla her türlü ilişkinin kesilmesi” düşüncelerini halka yaymıştır²⁷. Boykotla iki amaca ulaşmak hedeflenmişti: Rumların elindeki sermayenin tahrip edilmeden millileşmesini sağlamak ve bunun bir sonucu olarak da Rumları “gönüllü göçe” zorlamak²⁸.

1913–1914 boykotunda, diğer boykot hareketlerinde olduğu gibi boykot komiteleri, basın aracılığıyla halkı boykota davet etmedi. Ancak arşiv belgelerinde bazı boykot komitelerinin adının geçmiş olması nedeniyle²⁹ boykot komitelerinin Rumlara karşı yapılan boykot hareketinde de rol oynadığı söylenebilir. Rumlara karşı uygulanan boykot hareketi, basına çok fazla yansıtılmadan gerçekleştirildi. Boykot hareketi kısa sürede etkisini gösterdi. Eylem, Müslümanlara parasız dağıtılan risalelerle duyurulmuş, Müslüman esnafın, tüccarların, işyerlerinin adreslerini içeren listeler yayınlanmıştır. Boykotçuların hazırladıkları risalelerde Osmanlı ülkesinde yaşayan Rum ve Yunanlılar tarafından Yunan Hükümeti’ne yardım yapıldığı vurgulanmakta, halka Müslümanlardan alışveriş yapmaları salık verilmekte ve Müslümanlara ticarete atılmaları için çağrıda bulunulmaktaydı³⁰.

Bunun yanında milliyetçi yayınlar yapan Osmanlı basınında da Türk ve Müslümanlardaki “iktisadi intibah” desteklenmekteydi³¹. *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin yazarı Yunus Nadi, Rumlara boykot yapıldığı iddialarına karşı çıkıyor ve Balkan Savaşları’nın çok önemli sonuçlar doğurduğuna değiniyordu. Yunus Nadi’ye göre, “*Son felaketli harbin Türk ve Müslüman âlemine verdiği hakiki intibahlardan biri ve belki birincisi*

²⁴ Zafer Toprak, “İslam ve İktisat: 1913–1914 Müslüman Boykotajı”, *Toplum ve Bilim*, S. 29/30 (1985), s.s.180–181. İstanbul’daki bir Rum matbaasında basılan bir “elifba” kitabında “büyük vatanperver” Yorgi Averof’a ait bir resme yer verilmesi, Osmanlı basınının tepkisine neden oldu. “*Umum vatandaşlarımızın sorumuz: Balkanlar Harbinde bizim zararımıza en büyük vezaiften birini gören (Averof) zırlı değil midir? Bu zırlıyı iştirâ eden adamın resmini İstanbul’da (büyük vatanperver) sıfatıyla Müslümanların gözü önünde Rum mekteplerine teviz etmek, yeni yetişen Rum çocuklarına “siz de bu adamın eserine iktifa edin” demekten başka manaya hâiz midir?*”. “Yerli Rumlar Yunan Donanmasına Muavenet Etmiyorlar mı?”, *Tasvir-i Efkâr*, 13 Mayıs 1914, no 1077, s.1.

²⁵ Zafer Toprak, *Millî İktisat-Millî Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995, s.s.109-110.

²⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, II, Kısım IV, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1991, s.s.493-494.

²⁷ Nurdoğan Taçalan, *Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Bilgi yay., Ankara, 2007, s.77.

²⁸ Fuat Dündar, *Modern Türkiye’nin Şifresi İttihat ve Terakki’nin Etnisite Mübendisliği (1913-1918)*, İletişim yay., İstanbul, 2008, s.204.

²⁹ *DH.ŞFR*, 42/235.

³⁰ Zafer Toprak, *a.g.m.*, s.s.181-196.

³¹ Yunus Nadi, “İktisadi İntibah ve Faaliyete Dair”, *Tasvir-i Efkâr*, 3 Nisan 1914, no 1037, s.1.

iktisadın gerek ferdî ve gerek içtimai hayatta oynadığı rolün ehemmiyetini idrak suretinde tecelli etmiştir... Türk ve Müslüman unsurların iktisat âleminde faaliyet göstermeleri, netice itibarıyla elbette memleket ve millet için en büyük hayırdır. Bu kadar hayırlı bir teşabürü, boykotaj gibi garb âleminde aleyhimize çıkabilecek garip kelimelerle işa'ya çalışmak elbette tahsin olunacak hareketler değildir³².

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikalarını destekleyen Tanin gazetesinde de benzer ifadeler yer almaktaydı. Tanin'e göre Rumeli'nin kaybı, görünüşte birkaç askeri mağlubiyetten kaynaklanmışsa da aslında bu kayba "milletin za'af-ı umumisi" neden olmuştu. O güne değin Osmanlılar askeri kuvvete önem vermişler, ancak eğitim, ekonomi, tarım ve ticaret düşüncesi ihmal edilmişti. Şimdi Osmanlılar, ihmal edilen bu eksikleri tamamlamaya çalışıyorlardı. Boykotaj da böyle bir ortamda ortaya çıkmıştı. "Boykotaj mı? Biz size altı yüz senedir boykota ediyoruz da sizin haberiniz yok" diyen bir Rumun sözünü hatırlatan Tanin'e göre, Hristiyanlar sahip oldukları konuma Müslümanlar'ı boykot etmek yoluyla gelmişlerdi. Rumlara karşı boykot yapıldığı şeklindeki iddialara da Tanin şöyle cevap veriyordu: "Millettaşlarımızın terakkiisini himaye, İslamları tarik-i iktisatta teşvik için atacağımız adımlara böyle şikâyet ve itirazlarla halel gelmez. Millette uyanan intibah-ı umumiyi hiçbir kuvvet durduramaz... Hulasa bugün haftada iki üç kere şikâyete sermaye edilen şey bizim nazarımızda boykotaj değildir... Onlar boykotaj diyorlar, biz ise intibah-ı millinin bir teşabür-i mes'udunu alkışlıyoruz"³³.

Rumlara karşı yapılan boykot, zaman zaman Rum vatandaşlar tarafından şikâyet edildi. Örneğin Uşak tüccar ve esnafları adına metropolit vekili Yanni imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafta, Rumlara yapıldığı iddia olunan boykottan şikâyet edilmekteydi. Söz konusu telgrafta, ahaliye sattıkları malların zorla iade edilmeye çalışıldığı ve çeşitli yollarla malların yok edilmek istendiği ileri sürülmekteydi. Ancak Hüdavendigâr Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda söz konusu boykotajın asılsız olduğu ve sorunun, şikâyetçilerle rekabete muktedir Müslümanlara ait birkaç ticarethane açılmasından kaynaklandığı belirtilmekteydi³⁴.

Rumlara karşı yapılan boykot hareketinden Rumların yanı sıra Bulgar ve Ermenilerin de etkilendiği anlaşılmaktadır³⁵. Osmanlı ülkesinde Rumlara karşı İslam ahali tarafından yapılmakta olan boykotajın Bulgar tüccarlara da yapıldığı iddiasıyla Bulgar sefiri tarafından Osmanlı Hükümeti'ne başvuruldu. Bulgar sefiri ayrıca, boykottan zarar gördüğünü iddia ettiği Bulgar tüccarların da listesini Hariciye Nezareti'ne ilettili³⁶. Bulgar elçisinin başvurusu üzerine Dâhiliye Nezareti tarafından Bulgar elçisinin boykot yapıldığını iddia ettiği Aydın ve Hüdavendigâr Vilayetleri ile

³² Yunus Nadi, "Son Defa Olarak", *Tasvir-i Efkâr*, 5 Şubat 1914, no 986, s.1.

³³ "Boykotaj", *Tanin*, 24 Nisan 1914, no 1916, s.1.

³⁴ *DH.H.*, 67/96.

³⁵ Dönemin Amerikan Büyükelçisi Henry Morgenthau, Osmanlı ülkesinde uygulanan boykot hakkında şunları ileri sürmektedir: "Türkler, İzmir'deki tüm yabancı işletmelerin Rum elemanlarını koymasını ve yerlerine Müslümanları almasını istediler. Amerikan firmaları arasında, Singer Manufacturing Company buna benzer talimatlar aldı ve benim müdabaleme ve altmış günlük süre almama rağmen, firma sonunda emre uymak zorunda kaldı. Yalnız Anadolu'da değil, İstanbul'da da tüm Hristiyanlara karşı resmi bir boykot başlatıldı, fakat bu boykotta, Türklerin gözünde her zaman Hristiyanlardan daha fazla sevilen Yahudiler pek kayırılmadılar". Henry Morgenthau, *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü*, Belge yay., İstanbul, 2005, s.48.

³⁶ *DH.KMS*, 23/53.

Çanakkale ve Karesi Mutasarrıflıklarına gönderilen şifrede, Rumlar hakkındaki boykotajın Bulgar tüccarlara uygulanmaması istendi³⁷. Bulgar sefirinin müracaatı hakkında alınan önlemler o sırada Rum göçünü teftiş etmek amacıyla Manisa ve İzmir yöresinde bulunan Dâhiliye Nazırı Talat Bey'e de bildirildi³⁸.

Rumlara karşı yapılan boykottan Yunan Hükümeti de rahatsızdı. Balkan Savaşları sonrasında Yunanistan'a geçen yerlerde kalan Müslümanlara Yunan Hükümeti'nin iyi davranmadığı şeklindeki Osmanlı Hükümeti'nin notasına Yunanistan tarafından verilen cevapta, Osmanlı ülkesinde Rumlara karşı yapılan boykot hareketinden şikâyet edildi³⁹. Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Rumlar ile ticari ilişkilerde bulunan bazı Fransızların da boykot hareketinden olumsuz yönde etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Fransa'nın İstanbul'daki büyükelçisi Bompar Osmanlı Hükümeti'ne, İzmir ve Bandırma'da Rumlara karşı yapılan boykotu anlatan bir muhtıra verdi⁴⁰. Ayrıca boykot nedeniyle ticareti zarar gören Fransa'nın Dışişleri Bakanı Pichon, Türk boykotunu protesto ederek İttihatçı Hükümeti Batı müdahalesiyle tehdit etti⁴¹.

Rumlara karşı yapılan boykot hareketi, 1914 yılının Temmuz ayında Meclis-i Mebusan'ın gündemine geldi. Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, Batı Anadolu gezisini tamamlamasının ardından Rum göçü nedeniyle Rum mebuslarının vermiş olduğu soru önergesi hakkında 6 Temmuz 1914 tarihinde Meclis-i Mebusan'da yaptığı konuşmada boykotaja da değindi. Talat Paşa, Meclis-i Mebusan'da yaptığı konuşmada boykotaj hareketinin İslam muhacirlerinin gelişinden sonra başladığını, bu propagandanın muhacirler tarafından yapıldığını ve boykotajın devamından hükümetin memnun olmadığını, bu nedenle boykotajın yasaklandığını belirtti⁴². Ayrıca, boykotaj konusunda tecavüz derecesine geçenlerden memur olanların memuriyetlerinden çıkarıldığını, memur olmayanların ise divan-ı harbe sevk edildiklerini ve İstanbul'da da böyle kişiler hakkında cezalar verildiğini ifade etti⁴³. Polis Müdür-i Umumisi Bedri Bey de Rumlara karşı yapılan boykot hareketi hakkında kendisiyle röportaj yapan La Turquie gazetesinin muhabirine, gerekli önlemlerin alınması amacıyla çeşitli mahallelerin polis komiserlerini toplayarak kendilerinden meydana gelen olayları geciktirmeden bildirmelerini istediğini belirtti. Ayrıca Bedri Bey, Rum esnafa ait camları kıran veya mağazalarını kapamaları için Rum esnafa baskı yapanların şiddetle cezalandırılacağını

³⁷ DH.ŞFR, 42/8.

³⁸ DH.ŞFR, 42/7; DH.ŞFR, 42/30.

³⁹ "Yunan Sözde Kendini Müdafaa Ediyor", *Ahenk*, 29 Mart 1914, no 5386, s.s.1-2.

⁴⁰ DH.KMS, 63/58.

⁴¹ Doğu Ergil, "A Reassessment: The Young Turks, Their Politics and Anti-Colonial Struggle", *Balkan Studies*, XVI/2, 1975, s.63.

⁴² Türkiye'den Yunanistan'a göç etmiş olan bazı Rumlar, Talat Paşa'nın ileri sürdüğü gibi, Rumlara karşı yapılan boykot hareketinin Balkan Savaşları'nın ardından gelen muhacirlerin propagandaları sonucunda başladığını belirtmiştir. *Göç Rumları'nın Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)*, (Der. Herkül Milas), İletişim yay., İstanbul, 2004, s.142.

⁴³ M. M. Z. C., C. I, D. 3, İç. 1, s.611-614; Hasan Babacan, *Mehmet Talat Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcratı)*, TTK yay., Ankara, 2005, s.s.95-99.

açıklayarak müşterisizlik yüzünden kapanan bazı dükkânların Rum sahiplerinin de boykotajdan şikâyet ettiğini dile getirdi⁴⁴.

O güne kadar boykot hareketi hakkında ciddi bir önlem almayan Osmanlı Hükümeti, Rumlara karşı yapılan boykot hareketine karşı 1914 yılının temmuz ayında farklı bir tavır takınmaya başladı. Çünkü bu dönemde, Aydın Vilayeti’ndeki Rum nüfus ile Makedonya’daki Müslüman nüfusun mübadelesi hakkında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında görüşmeler yapılmaktaydı. Bu görüşmeler nedeniyle Osmanlı Hükümeti, Türkiye’deki Rumlara baskı yapıldığı şeklinde uluslar arası alanda bir izlenimin oluşmamasını sağlamaya özen gösterdi. Osmanlı Hükümeti’nin Rumlara karşı uygulanan boykot hakkında önlemler almasını zorunlu kılan bir diğer neden de Dâhiliye Nazırı Talat Paşa ile büyük devletlerin elçilik tercümanlarından oluşan ve Rum göçünü incelemekle görevli olan heyetin Aydın Vilayeti’ndeki gezisi sırasında Rum halkın en fazla şikâyet ettiği konunun boykotaj olmasıydı⁴⁵. Rum göçü ve boykotaj nedeniyle büyük devletleri karşısına almak istemeyen Osmanlı Hükümeti, 1914 yılının temmuz ayında vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen emirlerle boykotajın sona erdirilmesini istedi.

Aydın Valisi Rahmi Bey’e 1 Temmuz 1914 tarihinde gönderilen bir şifrede, boykotajın kaldırılması konusunda tüm mülhakata gerekli uyarıların yapılması ve boykotaj konusunda en ileri gidenlerden birkaçının suçlarına göre cezalandırılması isteniyordu⁴⁶. 5 Temmuz 1914 tarihinde ise birçok vilayet ve mutasarrıflıklığa “*Rum ahaliye karşı icra edilmekte olan boykotajın hükümetin müzakerat-ı siyasiye ile istigal etmekte olduğu şu sırada netayic-i makuse bâsıl edeceği tabii olduğundan boykotajın refi hakkında tedabir-i lâzime ittihazı ve icab edenlere ibtarat-ı münasibe ifası ve temerrüd edip de boykotajı tatbik e çalışanların dahi tecziyeleri kat’iyyen muktezidir*” emri gönderildi⁴⁷. Aynı gün Aydın Valisi Rahmi Bey’e gönderilen bir başka şifrede, siyasi müzakerelerin devam etmesi nedeniyle boykotajın sona erdirilmesi gerektiği belirtilmiş ve lüzum görülürse bu konuda ileri gidenlerden birkaçının da cezalandırabileceği bildirilmiştir⁴⁸.

Dâhiliye Nezareti tarafından gönderilen bu emre rağmen, Aydın Vilayeti’nin bazı yerleşim yerlerinde boykotun devam ettiği anlaşılmaktadır. İzmir’den Manisa’ya mal getirebilmek için faturaların İzmir Boykot Komitesi’ne imza ettirilmesi gerektiği, aksi takdirde Manisa Boykot Komitesi’nce malların şehre girmesine izin verilmediği İngiltere Büyükelçisi tarafından Osmanlı yönetimine bildirildi. Bu haber üzerine

⁴⁴ “Bedri Beyin Beyanâtı”, *Sabah*, 4 Haziran 1914, no 8877, s.2; “Boykotaj Meselesi Bedri Beyin Beyanâtı”, *İkdam*, 4 Haziran 1914, no 6209, s.2.

⁴⁵ “İzmir Mektubu Sefaretler Heyetinin İkinci Günü”, *Tasvir-i Efkâr*, 28 Haziran 1914, no 1123, s.2; “İzmir’de Tercümanların Tahkikâtı”, *Tanin*, 5 Temmuz 1914, no 1988, s.5.

⁴⁶ *DH.ŞFR*, 42/166.

⁴⁷ Dâhiliye Nezareti’nden Edirne, Adana, Aydın, Hüdavendigâr ve Trabzon Vilayetleri ile İzmit, Bolu, Canik, Çatalca, Karesi, Kala-i Sultaniye, Menteşe ve Teke Mutasarrıflıklarına gönderilen şifre. *DH.ŞFR*, 42/199. Rumlara karşı yapılmakta olan boykotajın kaldırılması hakkındaki söz konusu emir, Lazistan Mutasarrıflığı’na da gönderilmiştir. *DH.ŞFR*, 42/173; *DH.ŞFR*, 42/208.

⁴⁸ *DH.ŞFR*, 42/198. Bu yazıdan kısa bir süre sonra İzmir’de halkı boykotaja teşvik etmek ve alışverişe engel olmak suçundan bazı kişiler divan-ı harb-i örfî tarafından mahkum edilmiştir. Bu kişilerin isimleri ve almış oldukları ceza hakkında Aydın Vilayeti’nin beyannamesi için bkz. “Boykotajcılar”, *Abenk*, 13 Temmuz 1914, no 5475, s.2.

Dâhiliye Nezareti tarafından Aydın Vilayeti'ne gönderilen şifre ile boykotaj hakkında daha önce verilen emre uygun olarak hareket edilmesi istendi⁴⁹. Mentеше Mutasarrıflığı'na gönderilen emirde muhaceret ve boykotajın durdurulmasının devlet menfaatinin gereklerinden olduğu belirtiliyor ve buna engel olamayanların azl edileceklerinin kaymakamlara bildirilmesi isteniyordu⁵⁰. Ayrıca Adana Vilayeti'ne gönderilen şifrede ise boykotajın vilayetin ticari ve iktisadi hayatı üzerinde kötü sonuçlar doğuracağı belirtilerek boykotajın kaldırılması için gerekli önlemlerin alınması isteniyordu⁵¹.

Rumlara karşı yapılan boykot hareketine karşı Fener Rum Patrikhanesi önlemler almaya çalıştı. Rum Patrikhanesi, boykottan zarar gören Rumlara listesini belirlemek üzere Patrikhane'nin bünyesinde bir komisyon oluşturdu⁵². Bununla birlikte Rum Patrikhanesi, boykotun sona erdirilmesi için zaman zaman hükümet nezdinde girişimlerde bulundu. Fener Rum Patriki, 1914 seçimleri sürecinde Sadrazam ile Dâhiliye Nazırı'nı ziyaret ederek Rumlara karşı yapılan boykotu şikâyet etti⁵³. Ancak, bu konuda Osmanlı Hükümeti'nden beklediğini alamayan Fener Rum Patrikhanesi, hükümet nezdinde yeni bir girişimde bulundu. Rum Patriki, Patrikhane tarafından oluşturulan bir heyetle Dâhiliye Nazırı'nı ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında Rumlara yapıldığı iddia edilen baskı ve boykot hakkında şikâyeti içeren bir mazbatayı Dâhiliye Nazırı'na verdi. Patrik daha sonra Adliye Nezareti'ne de mazbatanın bir örneğini vermek istemiş, ancak Adliye Nazırı bu mazbatayı kabul etmeyip iade etmiştir⁵⁴. Adliye Nazırı'nın Patrikhane'nin mazbatasını kabul etmemesi, Osmanlı Hükümeti ile Patrikhane arasında yeni bir gerilim ortaya çıkardı. Bu gerilimin sonunda Osmanlı Hükümeti, Türkiye'deki boykot hakkında gazetelerde makaleler yayınlanmasını yasakladı⁵⁵.

Rum Patriki'nin Rumlara karşı yapılan boykotun kaldırılması hakkında Osmanlı Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunması ve boykotun sona erdirilmemesi durumunda "başka türlü yollara" başvuracağını söylemesi, Osmanlı kamuoyunda tepki yarattı. Rum Patriki'nin bu girişimini protesto etmek için Hüseyin Kazım [Kadri] Bey tarafından "*Rum Patriki'ne Açık Mektup Boykot Müslümanların Hakkı Değil midir*" başlıklı bir risale yayımlandı⁵⁶. Risalenin yazarı olan Hüseyin Kazım Bey, bilindiği gibi, Tefvik Fikret ve Hüseyin Cahit ile birlikte Tanin gazetesinin kurucularındandır. İttihatçılara yakınlığı ile bilinen Hüseyin Kazım Bey, II. Meşrutiyet döneminde Halep Valiliği, İstanbul Şehreminliği, Selanik Valiliği gibi görevlerde bulunmuştur⁵⁷. Toplam 14 sayfadan oluşan ve 20 paraya satılan Hüseyin Kazım Bey'in risalesi kısa bir süre sonra

⁴⁹ DH.ŞFR, 42/235.

⁵⁰ DH.ŞFR, 43/12.

⁵¹ DH.ŞFR, 43/37.

⁵² "Nea Smirni'den", *Abenk*, 18 Mart 1914, no 5377, s.3.

⁵³ "Amalya'nın Telgraflarından", *Abenk*, 26 Kanun-ı sani 1914, no 5334, s.2.

⁵⁴ "Amalya'dan", *Abenk*, 12 Mart 1914, no 5372, s.3.

⁵⁵ "Amalya'dan", *Abenk*, 18 Mart 1914, no 5377, s.2.

⁵⁶ Hüseyin Kazım, *Rum Patriki'ne Açık Mektup Boykot Müslümanların Hakkı Değil midir*, Yeni Turan Matbaası, İstanbul, 1330.

⁵⁷ Hüseyin Kazım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, (Haz. İsmail Kara), İletişim yay., İstanbul, 1991, s.10-13.

Polis Müdüriyeti tarafından toplattırıldı⁵⁸. Daha önce bir bölümü Zafer Toprak tarafından yayımlanan risalede⁵⁹, “milli iktisat”, “milli burjuvazi” oluşturma düşüncesinin izleri görülmektedir.

Rum Patrik'ine Açık Mektup

Boykot Müslümanların Hakkı Değil midir?

Yevmi gazeteler, hasseten şehrimizde münteşir Yunan gazeteleri Rum Patriki tarafından Adliye Nezareti'ne verilip, nezaretce pek muhikk surette geri çevrilen mazbata meselesiyle meşgul oluyor. Tenkid ve tahlili matbuat-ı yevmiye ve siyasiyeye ait bulunan ma'hud mazbata hakkında bu risalecikte uzun söyleyecek değiliz. Maksad-ı aslimiz Patrik'in son sözüne cevap vermektir:

Patrik, boykot meselesine ima'en, devam ettiği takdirde başka türlü vesaite müracaat eyleyeceğini söylemiştir. Müslüman kariler, bu nokta üzerinde tevakkuf eylemelidirler. “Acaba Şark Kilisesi'nin bu en büyük ruhanisi ne gibi vesaite müracaat eyleyecek?”.

Zaten Müslümanlar bu suali tekrar etmek mecburiyetindedirler. Çünkü bir maske daha düşmüş, zaten her satırı bile açıktan açığa okunan bir kitabın birkaç sahifesi daha açılmış olur. Biz bu suale cevap vererek o yaprakları açalım:

Rum Patriki, hayale vücud vererek devamını iddia eylediği boykot sürüp giderse ne gibi vesaite müracaat edecek? Eğer cebr ise, bugünkü hükümet en amiyane tabir ile, gürlütye pabuç bırakmaz. Geçen sene, Kamil Paşa'nın inan-ı idaresi oğlu Said ile Yunancılardan elinde idi. Kamil Paşa devrilip gittiği vakt, hükümet evvela ma'hud Boşo'dan başlayarak bu herifleri kulağından tutup dışarıya def etti. Bu fi'li delail göz önünde durdukça cebre imkân tasavvur olunamaz.

Patrik, ağzının içinde bir şeyler çiğneyip duracağına demeli idi ki:

“Müslümanlarda intibah-ı iktisadi devam ettikçe Müslüman Rum'un yanında para kazanmağa çalıştıkça benim yapacağım Avrupa devletlerine müracaattır. Vakıa bu müracaat, sıfat-ı tabiiyyete ve Osmaniyete yakışmaz. Fakat bu takdir meselesidir. Eslafım içinde bu zemimeyi ihtiyar edenler pek çok vardır. Ben de bunlar gibi yapıyorum.”

Evet! Fatihden, ihsan olarak aldığı asayı hala elinde taşıyan Patrik Efendinin müracaat edeceği vasıta bu olacaktır. Bunu da elinde bir ihtizaz-ı sadakat, dilinde bir ra'ş'e-i ictinab olmadan yapar. Ve bu meyanda hatıra gelir ki:

— Geçen sene Kamil Paşa'nın husema-yı siyasiyesinden ihtirazen çağırıldığı ecnebi sefaininden bir Rus gemisi Patrikhane önünde lenger-endaz olmuş idi. (69) Kırım seferinin esbab-ı zuhuru tedkik olunursa Moskoflar, zahiren Şark Ortodoks

⁵⁸ “Rum Patriki'ne Açık Mektup”, *Sabah*, 2 Nisan 1914, no 8814, s.2; “Risale Toplanması”, *Tasvir-i Efkâr*, 4 Nisan 1914, no 1038, s.3.

⁵⁹ Zafer Toprak, *a.g.m.*, s.s.196-199.

Kilisesine iddi'a-yı himayet eylemişlerdi. Tarihe karışan bu mesele unutulsa bile daha geçen seneki faci'a unutulmaz.

Yine Müslümanlar düşünürler ki:

— Burada Rum Patriki Adliye Nezareti'ne gelip de boykottan şikâyet ettiği gün, hem de o gün Yunan Meclis-i Mebusan'ında da bir herif aynı mevzu' üzerine şikâyet eyliyordu. Beş senelik hayat-ı meşrutiyette bunun çok emsali vardır. Kilise, tedrisat meselelerinin tarihçesi, unutulmadı. Kaç defa, İstanbul Patrikhanesi Atina Hükümeti ile hem-avaz olarak yürümüşlerdir. Daha çok olmadı. Hükümetin cebren men' ettiği Fener Meclis-i Umumisi gürültüsü esnasında Patrikhane tarafından mazhar-ı himayet olan heriflerin elyevm Yunan elinde ne mevki'de buldukları malumdur. Acaba bir dikkatli Müslüman buralarını unutabilir mi?

Yine Müslümanlar düşünürler ki:

— Bu memleketin tali'-i siyahı icabından mıdır, nedir, her garip, muzırr teamül bir hak yerini tutuyor. Devr-i Kanunide bir mukabbel İbrahim Paşa'nın hatası (kapitülasyon)a meydan açmış. O seyyie hala devam ediyor. Vaktiyle rical-i hükümet, Patrikhane'nin hudud-ı salahiyetini eldeki vesaik-i resmiyyeye istinaden ta'yin etselerdi, muzırr müsamahalar, birer hak kuvvetini iktisab etmezdi. Patrikin Müslümanların karına göz dikmeğe ne hakkı vardır? Hükümete ultiमत vermek cür'etini nereden alıyor?

Patrik Efendi, mazbatadaki ifadesiyle hudud-ı salahiyeti, adab-ı tabi'iyeti tecavüz etmiş olsun, ondan başka tecavüz eylediği en mühim nokta, Müslümanların hakkıdır.

Yani Patrik, diyor ki:

“ Müslümanlar, aç kalsın. Yorgi kazansın. Mehmed aç kalsın, dışarıda boynu bükük, sarraf Mihalin, bakkal çerçi Manolun dükkânında otursun. Üç kileye bir gurusı alsın, dilensin, hakir olsun... Bir Yorgi kazansın, Averof'a versin... Eterya'ya versin.”

Şimdi Patrik Efendi'ye boykot meselesinden açık olarak bahs edeceğiz.

Patrik Efendi!

Boykot yoktur. Asr-ı hazırın mübda'atından olan (boykot)un şerait-i ilmiyesini düşünmek ortada bir boykot olmadığını anlatır. Boykot yoktur. İntibah-ı iktisadi vardır. Hayat kavgası vardır. Yaşamak emeli vardır.

Patrik Efendi!

Müslümanlar, ellerindeki ticareti, şerait-i fenniyyeye tevfiik hareket edemeyerek gaib ettikten, su-i idare, su-i ahlak, su-i tefekkür, cehalet, açık söyleyelim, milliyetteki, hamiyetteki fedakârlıktaki gayretsizlik hasebiyle fakir düştükten sonra aynı babalarından miras kalan hazır parayı yiyen mirasyedilere benzediler. Hazır para çabuk biter. Nitekim bitti. Bugün elimizde, avucumuzda bir şey kalmadı. Maliye Nazırımız, Avrupa payitahtlarında geziyor. Vakıa bir Maliye Nazırı piyasada dolaşabilir. Fakat o

seyran ile Cavid Bey'in cevlan arasında ne kadar fark var?... Çünkü fakiriz. Çünkü vesait-i istihsal-i servet yok.

Patrik Efendi!

Müslümanlar, bi-kes ve gariptirler, mazlumdurlar. Dünyanın her tarafında esarete mahkûmdurlar. Onlar son Balkan Harbi'nde bu hakikati o derece müthiş surette anladılar ki, kan ağladılar. Yalnız Beyoğlu'nun – en feci', en mühlik zamanlarda – çıkardığı meserret avazeleri en büyük intibah kapısı oldu. Para bulmak için kapılardan kovulurken, acaba hangi Müslüman vardır ki,

— Müslümanlar para kazanmasını öğrenmesinler diye feryad eylesin. Onu bir Ali Kemal diyebilir. Fakat o ağza da bu söz yakışır. Patrik Efendi, bir Diyamandi, bir Hristo, bir Vangel, bir Artin, bir Yako gibi bir Mehmed, bir Osman, bir Mustafa da para kazanmak istiyor. Dükkân açıyor. Ama şerait-i iktisadiyeye, şerait-i ilmiyeye o derece muvafık değilmiş. Yarın olur a... Farza, bir Haçopulo, bir Gramatopulo, bir şişman Yanko nasıl işe başladı, nasıl yürüdü? Şimdi bunlar hem Yunan donanmasına, hem sair teşebbüsata yetişiyorlar. Hem de burada prensler gibi geçiniyorlar. Bunları de Avrupa emtiasına komisyonculuk. Bir Müslüman da onu yapıyor. Ve dükkânını açarken diyor ki:

— Bu dükkâna hiçbir zaman, hiçbir Rum gelmez. Çünkü onlarda gayret-i milliyeye ve diniye var. Kendi nokta-i nazarları ne olursa olsun o gayeye sadık. Buraya Müslümanlar gelmelidirler.

Satıcı Müslüman böyle düşündüğü gibi, alıcı Müslüman da diyor ki:

— Hangi bir Hristiyan, bir Müslümandan alışveriş ediyor? Ben ne için Müslümandan almayayım. Hristiyan, vatandaş olabilir. Fakat bu Müslüman da hem vatandaş, hem dindaştır.

Patrik Efendi işte boykot!

Rütbetlü efendim, size rica ederim. Yarın Türkler Yunanlıların birkaç hain yüzünden kolayca zapt ettikleri yerleri tekrar istila etseler “Siz, bunu arzu etmeyebilirsiniz. Bu da takdire ait bir meseledir”. Geçtikleri yerlerde ne kadar Rum varsa kesseler. (Olmaz a. Böyle farz etsek) Sonra o tekrar alınan bir şehirde bir Türk dükkân açsa... Karşiki evde oturan Rum, Türk'ün dükkânına gider mi? Lütfen cevap veriniz Patrik Efendi.. Patrik Efendi! Vatandaş namı verdiğimiz hainlerin şehidleri, mezarlarındadır. Hala kanları akıyor. Yıktıkları evlerin dumanları hala tütüyor. Sönen ırzlar kan ağlıyor. Sonra boykot değil mi?

Patrik Efendi!

Müslümanlar, mağdur, ma'zur, bi-kestir. Öksüz çocuk, göbeğini kendi kesermiş. Biz de öyle yapıyoruz. Yapacağız. Merak etmeyin cebr ile zor ile kanunsuzlukla, na-be-mahal taassub ile değil. O zaman, herhangi hükümet olsa bunu men' eder. Âlem-i medeniyette hacil oluruz. Bize bi-hakkın mutaassıb derler. Fakat bir milletin intibahı, bir milletin teyakkuzu taassub değildir. Belki Avrupa, bugünkü

medyunların, yarın zengin olacaklarını düşünerek sevinmelidir. Şimdi Müslümanları teyakkuz, intibah yolundan çevirecek hiçbir kuvvet yoktur.

Bankalar açılır, dükkânlar açılır. Müslüman, Müslümanı sever. El uzatır. Siz, avaneniz, milliyeti gayr-i malum gazeteler istihza ede dursunlar, iki üç ayda İstanbul'da (450) Müslüman dükkânı açıldı. Para kazanıyorlar.

Patrik Efendi!

Bu kadar ukalanız, müşavirleriniz var. Sorun: İstihlak ve istihsal bu derece nisbetsiz devam ederse bir müstehlik kaç günde müflis olur? Sorun. Elyevm bulunduğumuz hal-i zarurettten çok aşağı derekelere sükût etmediğimize yine şükürler olsun. Biz müstehlikiz. Devlet istikraz ile maaş veriyor. Dilencilik ile memur besliyor. Sonra bir Müslüman hazineye bar olmaktan kurtulursa:

Patrik Efendi!

Boycot diyorsunuz. Bir mahalledeki Müslüman bakkalı dururken kim Rum bakkalına gider. Siz Rumlara bu yolda nasihatte bulunabilir misiniz? Müstehlikler, müstahsıl olmak istiyorlar. Para kazanmak istiyorlar. Sakın, gürültü etmeyin Patrik Efendi! Kanunun haricine çıkmamak üzere bizim için pek çok yollar vardır. Oralarda yürüyeceğiz.

Patrik Efendi!

İnsaf buyurun Müslümanlar gözü kapalı yürümekte ne vakte kadar devam etsinler?.. Avrupalılar bir para için bin kişi feda ederken, acaba bir Müslümanın (bizim halimiz ne olacak) diye düşünmesi sonra faaliyete girmesi ayıp mıdır? Günah mıdır?

Patrik Efendi!

Lutf edin.. Müslümanlar ne zamana kadar sussunlar. Başka memleketlerde milli heyecanlar, vatanperverane, nümayişler olur. Alkışlanır. Burada bir Müslüman kalksa, farza herkesten, kanuni, örfi, insani bir hak olduğu üzere lisan-ı resmiye hürmet istese Rumca gazeteler derhal (baldırı çıplaklardan softalardan, mutaassıblardan) bahs ederler. Hâlbuki Atina'da bir meyhanede en ufak bir bahs buraya bir nümayiş-i vatanperverane olmak üzere aks eyler.

Patrik Efendi!

Mürüvvet eyleyin. Kaç Rum Donanma Cemiyeti'ne para verdi? İki milyon kişi için beş tane şahıs hiçtir. İstisna bile değildir. Ma'dumdur. Kaç Rum, milli işlere iştirak eyledi. Kaç Rum bu memlekete iane bıraktı... Kaç Hristiyan bu vatana ta'alluk gösterdi? Kaç Rum askerliğini bihakkın yaptı?

Bundaki fenalıkları halka siz anlatacaksınız, elinizde Fatih'in asası var. Hiç olmazsa selefiniz (Kritavulos) gibi bir tarih yazarak Al-i Osman Devleti'ne şükrgüzarlığınızı göstermeseniz bile, hatıra-i salibini, Patrikhane'de kapı kapatarak intikam-ı müebbed şeklinde Rumlara saklattığınız, Mahmud-ı Sani'nin patriki gibi olmayın. Ona benzemeyin. Eğer milletinizin iyiliğini arzu ederseniz, onlara deyin ki: (Müslümanlar ile

hoş geçinin, hissiyatlarını rencide eylemeyin. Vatandaşlık hakkını bilin. Rumili'deki mezalim-i vahşiyänenin hatırasını mahv edemezsiniz. Tahfif için olsun çalışın!

Onlar, çok çekmişlerdir. Bir gün evvel kahve içirdiği, karnını doyurduğu vatandaşından çok eziyet görmüşlerdir. Evini yağma eden, karısının ırzına geçen, hanmanını harab eden komşusu olmuştur. Şimdi bir de hayat kazanmak, yaşamak, dilenmemek için çalışırken onun üzerine yürümemelidir. İnsaf edelim. Ne veriyoruz ki ne isteyelim!

İşte Patrik Efendi, kar-güzar, bir reis-i ruhani böyle yapar. Kendisinin ağzına bakanları böyle yola sevk eder. Yoksa (neden dükkân açılmış, neden Müslüman, Müslümanı sevmiş, dükkânına gitmiş, neden Müslümanlar şirket yapıyor?) diye feryada başlarsa kendi de küçülür. Milletine karşı çevrilen nazarlar da büsbütün değişir.

İyi bilin Patrik Efendi!

Boykot yok, vazife, intibah, borç vardır. Biz kimseye cebr etmeyiz. Cevr etmeyiz. Evvela dinimiz men' eder. Saniyen hükümetin vazifesi de budur. Fakat hükümet de intibah-ı müslimine mani olamaz. Kudreti haricindedir. Siz çalışırken, biz oturamayız. Siz para kazanırken biz dilencilik yapamayız. Siz bu memleketin mukadderatına hiçbir ta'alluk göstermezken biz sizinle alakadar olamayız. Elimizdeki ekmeği başkasına veremeyiz. Müslümandan alışveriş ederiz. Müslümana yardım eyleriz. Müslümanı severiz. Müslümandan alışveriş etmeyene la'net eyleriz. Allah, yekdiğerine muavenet eden Müslümanlara va'd-i muavenet eylemiştir. Biz Allaha inanırız. Tarik-i hakkı biliriz. Haktan, ayrılanlara da hidayet için dua ederiz.

Emin olun sizi de duadan unutmayız Patrik Efendi!

KAYNAKÇA

I- Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dâbiliye Nezareti Hukuk Kısmı (DH.H)

Dâbiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH.KMS)

Dâbiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR)

II- Resmi Yayınlar

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Basımevi, Ankara, 1986.

III- Gazeteler

Abenk

İkdam

Sabah

Tanin

Tasvir-i Efkâr

VI- Kitap, Makale ve Tezler

- AHMAD, Feroz, “İttihatçıların, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Rum, Ermeni ve Yahudi Cemaatleriyle Olan İlişkileri 1908-1914”, *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak yay., İstanbul, 1996, s.s.84-129.
- AHMAD, Feroz, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Kaynak yay., İstanbul, 1995.
- AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge yay., İstanbul, 2001.
- ALEXANDRİS, Alexis, *The Greek Minority Of İstanbul and Greek – Turkish Relations 1918–1914*, Athens, 1992.
- ANDONYAN, Aram, *Balkan Savaşı*, Aras yay., İstanbul, 2002.
- ARIKAN, Zeki, “Balkan Savaşı ve Kamuoyu”, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e Kadar)*, III. Askeri Tarih Semineri, Ankara, Genel Kurmay yay., 1986, s.s.168-187.
- BABACAN, Hasan, *Mehmet Talat Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcratı)*, TTK yay., Ankara, 2005.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, II, Kısım IV, TTK yay., Ankara, 1991.
- BERBER, Engin, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayeti’nde İç Güvenlik Sorunu”, *Bir İzmir Kabusu Mütareke ve İşgal Dönemi Üzerine Yazılar*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002, s.s.1-22.
- ÇETİNKAYA, Y. Doğan, *1908 Osmanlı Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi*, İletişim yay., İstanbul, 2004.
- DÜNDAR, Fuat, *Modern Türkiye’nin Şifresi İttihat ve Terakki’nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, İletişim yay., İstanbul, 2008.
- ELMACI, Mehmet Emin, *Bosna-Hersek’in Avusturya Tarafından İlhakı ve Doğurduğu Tepkiler (1908–1912)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1996.
- ERGİL, Doğu, “A Reassessment: The Young Turks, Their Politics and Anti-Colonial Struggle”, *Balkan Studies*, XVI/2, 1975, s.s.26-72
- _____ Göç Rumlar’ın Anadolu’dan Mecburi Ayrılışı (1919–1923), (Der. Herkül Milas), İletişim yay., İstanbul, 2004.
- HANİOĞLU, Şükrü, “Türkçülük”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, V, İletişim yay., İstanbul, 1985, s.s.1394-1399.

- KADRİ, Hüseyin Kazım, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, (Haz. İsmail Kara), İletişim yay., İstanbul, 1991.
- [KADRİ], Hüseyin Kazım, *Rum Patriki'ne Açık Mektup Boykot Müslümanların Hakkı Değil midir*, Yeni Turan Matbaası, İstanbul, 1330.
- KERİMOĞLU, Hasan Taner, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rum Politikası 1908–1914*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2008.
- MAHMUD Muhtar Paşa, *Balkan Savaşı Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri*, Güncel yay., İstanbul, 2003.
- MORGENTHAU, Henry, *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsü*, Belge yay., İstanbul, 2005.
- QUATAERT, Donald, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, Yurt yay., Ankara, 1987.
- SERTEL, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001.
- TAÇALAN, Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Bilgi yay., Ankara, 2007.
- TOPRAK, Zafer, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995.
- TOPRAK, Zafer, “İslam ve İktisat: 1913–1914 Müslüman Boykotajı”, *Toplum ve Bilim*, S. 29/30 (Bahar-Yaz,1985), s.s.179–199.
- TROÇKİ, Leon, *Balkan Savaşları*, Arba yay., İstanbul, 1995.